

ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗГВАЛТУВАННЯ

CONDUCTING SEPARATE INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS IN THE INVESTIGATION OF RAPE

Кушпін В.П., к.ю.н.,

доцент кафедри кримінального права і процесу

*Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Малиновська А.В., студентка IV курсу

*Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності, в тому числі й зґвалтування, тісно пов'язані з проблемами моральності. Специфіка розслідування цих правопорушень зумовлюється їх характером, необхідністю детального вивчення не тільки обставин самої події та потерпілої особи, підозрюваних (обвинувачених), а й різноманітних сторін їхнього особистого життя, в тому числі інтимного.

У статті зосереджено увагу на дослідженні особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій, їх порядок і процес виконання. Розслідування зґвалтування залежить від ефективної та детальної роботи слідчого, який діє відповідно до вимог процесуального законодавства з дотриманням строків та меж проведення слідчих дій. В умовах недостатності інформації про вчинене кримінальне правопорушення, особу підозрюваного, а також відсутність зв'язку з потерпілою особою, яка відмовляється розповісти про відомі їй деталі вчинення зґвалтування, допускаються помилки з боку слідчого, що призводить до втрати доказів, повернення кримінальних справ для додаткового розслідування або ж їх закриття за недоведеністю вини обвинуваченого.

Актуальність вивчення даної теми зумовлюється тим, що зґвалтування є одним із найбільше вчинюваних кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності. Як показує статистика, з кожним роком збільшується кількість зареєстрованих випадків зґвалтування. Так, за грудень 2017 року в Україні було зареєстровано 254 кримінальних проваджень, у 2018 році – 202, у 2019 році – 352, у грудні 2020 року зареєстровано 382 кримінальних провадження за фактом зґвалтування. Висока латентність таких видів кримінальних правопорушень характеризується тим, що з певних причин (небажання розповсюдження інформації про зґвалтування та сором'язливості, ухилення певної кількості винних осіб від кримінальної відповідальності під виглядом одруження тощо) потерпілі за фактами зґвалтування не завжди звертаються із заявами до правоохоронних органів. Тому держава повинна розробляти й постійно вдосконалювати специфічний механізм профілактики та недопущення випадків, пов'язаних із замахами на статево свободу і недоторканність особи.

У статті детально описано, як повинен проводитись огляд місця події, огляд речей потерпілого чи обвинуваченого, проаналізовано особливості допиту потерпілої, а саме встановлення з нею психологічного контакту, здійснення слідчим різноманітних тактик проведення допиту, які допоможуть потерпілій особі вільно розповісти про обставини вчиненого правопорушення, також виокремлено ряд експертиз, які доцільно проводити під час розслідування зґвалтування.

Ключові слова: зґвалтування, слідчі (розшукові) дії, допит, огляд місця події, проведення експертиз.

Criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity, including rape, are closely linked to morality issues. The specificity of the investigation of these offenses is determined by their nature, the need for detailed study not only of the circumstances of the event and the victim, the suspect (accused), but also various aspects of their personal lives, including intimate.

The article focuses on the study of the peculiarities of individual investigative (search) actions, their procedure and implementation process. The investigation of rape depends on the effective and detailed work of the investigator, who acts in accordance with the requirements of procedural law in compliance with the terms and limits of investigative actions. In the absence of information about the criminal offense, the identity of the suspect, as well as lack of contact with the victim, who refuses to tell about the details of the rape, mistakes are made by the investigator, leading to loss of evidence, return of criminal cases for further investigation, or their closure for lack of proof of guilt of the accused.

The relevance of the study of this topic is due to the fact that rape is one of the most criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity. According to statistics, the number of registered cases of rape is increasing every year. Thus, in December 2017, 254 criminal proceedings were registered in Ukraine, in 2018 – 202, in 2019 – 352, in December 2020 382 criminal proceedings were registered on the fact of rape. High latency of these types of criminal offenses is characterized by the fact that for certain reasons (unwillingness to disseminate information about rape and shyness, evasion of a number of perpetrators from criminal liability under the guise of marriage, etc.) victims of rape do not always apply to law enforcement. Therefore, the state must develop and constantly improve a specific mechanism for preventing and preventing encroachments on sexual freedom and personal integrity.

The article describes in detail how the scene should be inspected, the victim's or accused's belongings should be inspected, the peculiarities of the victim's interrogation should be analyzed, namely the establishment of psychological contact with her, there are also a number of examinations that should be conducted during a rape investigation.

Key words: rape, investigative (search) actions, questioning, inspection of the scene, examination.

Постановка проблеми. Суспільна небезпечність зґвалтування характеризується поєднанням двох факторів: великою ймовірністю настання тяжких або особливо тяжких наслідків для потерпілої особи та високим рівнем латентності. Високий рівень прихованості свідчить про те, що потерпіла особа не бажає розповісти про вчинення зґвалтування, оскільки боїться бути осудженою з боку суспільства, або ж існує погроза від підозрюваного про розголошення відомостей сексуального життя потерпілої чи розголошення відомостей про її родичів, тому вона не звертається до правоохоронних органів. Наслідками зґвалтування можуть бути тимчасові та тривалі розлади

здоров'я, психічні розлади, небажана вагітність, зараження венеричною хворобою. Найбільш тяжкими з них є: стійкі психічні захворювання, самогубства, тяжкі тілесні ушкодження, смерть.

Метою статті є виокремлення особливостей проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування зґвалтування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес розслідування вчинених кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності залежить від правильності, організованості та дотримання законності проведення слідчих (розшукових) дій.

На слідчого покладається обов'язок швидкого, повного та неупередженого розслідування, виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, і вжиття заходів щодо їх усунення, а також нерозголошення інформації про приватне (особисте і сімейне) життя особи та інші відомості розслідування згвалтування.

Дослідження практики проведення досудового розслідування згвалтувань свідчить про те, що саме на початковому етапі трапляється найбільша кількість недоліків і помилок, зокрема тактичних. Основні з них допускають на етапі проведення огляду місця події та початкових дій під час розкриття та розслідування даної категорії кримінальних правопорушень [6, с. 314].

Під час розслідування згвалтування огляд місця події є основним, а в окремих випадках – єдиним джерелом здобуття речових доказів. Саме від своєчасності та чіткості організації огляду місця події залежить успішне розкриття й розслідування кримінальних проваджень. За визначенням В.Ю. Шепітька, виявлення слідів і встановлення причинних зв'язків між ними дають змогу побудувати картину події, ймовірні або дійсні моделі кримінального правопорушення, розкрити механізм його вчинення [4, с. 465]. Дослідження цих слідів або речових доказів має вказати на особу злочинця, особу потерпілого та обставини події, виявити інші негативні обставини й сліди приховування правопорушення.

Відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України огляд місця події може проводитись до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, але лише в невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. Згідно з ч. 1 ст. 237 КПК України з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів [2].

Огляд місця події проводять здебільшого за участі потерпілої (го) після попереднього опитування чи допиту, приділяючи особливу увагу виявленню й опису в протоколі місця згвалтування, його розташування. Під час огляду місця події слідчий насамперед за слідами встановлює факт перебування на цьому місці потерпілої особи і підозрюваного. Це можуть бути: сліди пальців рук, сліди крові, сперми, слини, поту, інших виділень; пошкодженні меблі, предмети побуту, що свідчить про самозахист потерпілої особи від нападу; одяг або його частини, що належали жертві чи підозрюваному. Важливо детально оглянути саме місце, де відбувався статевий акт, при цьому варто зіставляти дані, які відомі слідчому зі слів заявника та які стали відомі під час огляду.

У залежності від місця, де було вчинено згвалтування (ліс, парк, незавершені будівлі, квартири), звертають увагу на стан навколишньої обстановки. Наприклад, якщо згвалтування вчинено на відкритій місцевості, тоді потрібно зафіксувати в протоколі огляду і в плані до нього віддаленість місця події від житлових будівель або тих місць, де в момент події могли бути люди, також слід зазначити, чи було освітлене це місце, де скоєно згвалтування.

Отримані під час огляду місця події фактичні дані допоможуть слідчому спростувати або підтвердити висунені ним на початку слідчі версії, наприклад: чи було інсценування згвалтування, чи була боротьба між потерпілим та підозрюваним, чи збігаються показання потерпілої з показаннями інших учасників. Основне завдання слідчого – виявити сліди, які допоможуть ідентифікувати особу злочинця (наприклад, сліди сперми, слини, поту, крові, волоски, волокна тканини, які можуть вказати на конкретну людину після проведення певних експертиз).

У процесі огляду, за визначенням В.О. Малярової, потрібно звернути увагу на можливість утворення на одязі, взутті й тілі гвалтівника нашарувань ґрунтових

забруднень і рослинних частинок і взяти їх проби для експертних досліджень. Пошук мікрочастинок треба починати з огляду місця події та виявленого при цьому одягу (важливо дотримуватися застережних заходів, які унеможливають їх втрату, а також привнесення учасниками огляду сторонніх мікрочастинок або слідів). Для цього потрібно підготувати необхідні технічні засоби: лупи, ліхтар, скальпель, пінцет, паперові пакети, технічні засоби, що виявляють необхідні біологічні та інші сліди. Проводити пошук рекомендовано тільки за якісного освітлення, а в разі здійснення такої дії у вечірній чи нічний час доцільно провести ще й додатковий огляд місця події в денний час. Предмети доцільно розглядати як у пряму, так і у світлі, що косо падає, уникаючи їх різкого струшування. Предмет, який оглядають, кладуть на аркуш цупкого паперу. Після закінчення огляду потрібно ретельно вивчити аркуш, на якому лежав предмет, оскільки там можуть виявитися мікрочастинки, які випадково впали під час огляду предмета чи з'явилися під час учинення кримінального правопорушення.

Огляд одягу має проводитись в усіх випадках розгляду заяви чи повідомлення за фактом згвалтування, оскільки на одязі потерпілої та підозрюваного майже завжди залишаються сліди насильства (сліди тілесного пошкодження тіла, наявність волоссяного покриву, плям крові, сперми тощо), які надалі використовують для проведення відповідних експертиз згідно з новелами до КПК України після погодження відповідного клопотання з прокурором до слідчого судді, а їхні заключення використовуються як докази.

Для цього ж вилучають одяг, який був на потерпілій і підозрюваному під час події. Потрібно ретельно оглянути одяг із зовнішнього та внутрішнього боку: кишені, манжети, застібки, шви, навіть якщо під час огляду не виявлено нічого зовнішнього і суттєво наявного, але є підстави передбачати, що на одязі є якісь сліди, попередньо упакувавши (для цього його розкладають на папері й, перекладаючи ним, згортають у рулон). Мікрочастинки вилучають окремо, якщо є побоювання, що під час транспортування тощо вони можуть бути загублені чи пошкоджені. Упакування забезпечує ізоляцію предметів від зовнішнього впливу. Від правильної організації та проведення огляду місця події під час розслідування згвалтування залежить подальший хід розслідування в цілому.

Проведення наступної слідчої (розшукової) дії є не менш важливим за огляд, оскільки саме від потерпілої особи залежить установлення важливих фактів для подальшого розслідування згвалтування. У даному випадку слідчому потрібно встановити з потерпілою особою психологічний контакт, під яким розуміють цілеспрямовану, плановану діяльність зі створення умов, що забезпечують розвиток спілкування в потрібному напрямі. Йдеться про те, що потерпіла особа не повинна відчувати напруженості, тиску з боку слідчого чи будь-яких інших негативних моментів, за яких потерпіла особа не зможе розповісти про вчинене правопорушення щодо неї. Під час допиту потерпілої необхідно встановити всі суттєві обставини її взаємодії з підозрюваним (обвинуваченим) до, під час і після вчинення кримінального правопорушення.

Невід'ємними складниками допиту потерпілої щодо відомого їй злочинця є з'ясування таких психологічних аспектів: обставин їхнього знайомства та попередніх стосунків, частоти зустрічей, наявності спроб схилити майбутню жертву до добровільного статевого акту; місце зустрічі потерпілої з підозрюваним, як вони провели час до вчинення згвалтування, хто був разом із ними або бачив їх разом, як і чому потерпіла опинилася на місці вчинення кримінального правопорушення; чи чинила потерпіла опір і в чому він полягав, чи могли залишитися на місці події, тілі й одягу підозрюваного сліди опору [5, с. 122].

Якщо особа злочинця невідома, додатково з'ясується така інформація: його особливі прикмети (татування,

шрами, пірсинги), зовнішність і поведінка; особливості мовлення та невербальної комунікації, одяг, прикраси й інші предмети; спосіб нападу; ушкодження на тілі підозрюваного (синці, царапани); як він познайомився з потерпілою та що повідомив про себе; в якій формі було встановлено комунікативний контакт; яким шляхом гвалтівник і потерпіла прямували до місця нападу; хто міг його бачити; в якому напрямку він зник тощо.

Допит підозрюваного доцільно проводити після огляду місця події та допиту потерпілої особи. Аналізуючи показання потерпілої особи, фактів та слідів, які були вилучені з місця події, слідчий попередньо складає уявлення про особу підозрюваного, його спосіб життя, поведінку, що дає змогу визначити тактику допиту підозрюваного.

У більшості випадків на початку допиту підозрюваний заперечує факт зґвалтування, посилаючись на різні твердження (була добровільна згода, з потерпілою особою значний час перебував у відносинах тощо). Для перевірки цих фактів слідчий детально допитує підозрюваного з приводу того, де він був і що робив у час зґвалтування, хто може підтвердити його алібі, щоб надалі знайти свідків та перевірити алібі [3, с. 56]. У випадку якщо підозрюваний визнає свою вину, слідчий пропонує дати детальні показання про час, місце й обставини вчиненого зґвалтування, а також факт застосування фізичного впливу на потерпілу особу, її опір.

Для отримання даних про вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування), а також установлення типу тілесних ушкоджень, що вказують на насильницький статевий акт, після відкриття кримінального провадження щодо потерпілої особи призначається

судово-медична експертиза. За її допомогою визначають наявність факту статевого акту й наслідки зґвалтування (ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, вагітність, зараження венеричною хворобою тощо). Останнім часом у розслідуванні кримінальних правопорушень про зґвалтування набувають поширення генноідентифікаційні (генотипоскопічні) експертизи, основним завданням яких є ідентифікувати конкретну особу на основі генетичної інформації, що є в біологічних частинках, шматочках шкіри, а також у рідинах – слині, крові, поту [1, с. 160].

Висновки. Вчинення зґвалтування зумовлюється сукупністю факторів зовнішнього соціального середовища та індивідуальними особливостями потерпілої особи й особи злочинця. Виокремлення цих особливостей полегшить процес розслідування даного правопорушення, оскільки під час допиту обвинуваченого можна виявити його психологічні особливості, які можуть указати на ймовірну причину вчинення ним зґвалтування (наприклад, проблеми та непорозуміння в сім'ї, підбурювання з боку однолітків, перегляд порнографії, легковажна чи віктимна поведінка потерпілої особи, нервові чи психічні захворювання). Слідчий у своїй діяльності повинен використовувати відповідну методику й тактику проведення слідчих (розшукових) дій, у разі необхідності залучати спеціалістів для повноцінного розкриття факту зґвалтування (наприклад, залучення експерта для проведення судово-медичної експертизи).

Стійка тенденція відносно високого рівня вчинення зґвалтувань свідчить про недостатню ефективність роботи правоохоронних органів, спрямованої на протидію і попередження даного різновиду кримінальних правопорушень, що зумовлює необхідність удосконалення криміналістичних характеристик і методик розслідування, в даному випадку щодо зґвалтування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль М.М., Малиновська А.В. Експертизи, які проводяться під час розслідування кримінальних проваджень про зґвалтування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 43. С. 159–162.
2. Кримінальний Процесуальний Кодекс України від 13.04.2012 р № 4651-VI / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 09.03.2021).
3. Шевчук В.М. Розслідування зґвалтувань. Криміналістика : підручник : у 2 т. Харків, 2019. Т. 2. Розд. 3. С. 46–65.
4. Криміналістика : підручник / В.Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2008. 464 с.
5. Шмерецький Є.Є. Психологічні особливості допиту потерпілих від зґвалтувань. *Юридична психологія*. 2016. № 2. С. 118–126.
6. Юхно О.О. Проблемні питання проведення огляду місця події та першочергових тактичних дій слідчого при розкритті й розслідуванні зґвалтувань. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2019. № 1 (85). С. 311–320.